

Наде Костадиновска-Спасеновска

НАСЛЕДУВАЊЕТО АНАЛИЗИРАНО ВО РАМКИТЕ НА ОБИЧАЈНОТО НАСЛЕДНО ПРАВО И НА ГРАЃАНСКОТО ЗАКОНСКО НАСЛЕДНО ПРАВО

Апстракт: Следејќи ги законите кои со текот на годините се променливи, но и следејќи ја традицијата која пак практиката ја диктира, преку женскиот субјект при процесот на наследување ќе се обидам да елаборирам што всушност значи обичајното наследно право, а што значи законската наследна регулатива. Обичајното право ќе се обидам да го прикажам користејќи емпириски истражувања, анализи и интерпретации на податоци добиени од соговорниците во текот на истражувањето. За прикажување на наследната законска регулатива, неопходно беше да користам и пишани извори, но и да спроведам разговор со адвокати кои се занимаваат со проследување на оставинските постапки. Целта на трудот е да се види поврзаноста на обичајното наследно право и законските регулативи, дали има доминација на едното наспроти другото и дали е постигната родовата рамноправност кога е во прашање наследувањето во законското наследно право, и како тоа се одвива во практика.

Клучни зборови: наследување, обичаи, закони, жена.

Обичајното право е кодекс на обичаи, кој го нормира и истовремено го санкционира однесувањето на поединците во заедницата. Силата на обичајното право извира од традицијата и од подготвеноста на заедницата да го канализира секое однесување кое отстапува од обичајните норми, како и да ги поддржи оние кои се во склад со него. Значи, станува збор за тоа дека некое правило долгорочно се почитува и на тој начин стекнува сила на „закон“.

Практиката поврзана со примената на обичајното право е неразделна од самата норма. Во спротивно не може да стане збор за обичајно право, туку само за обичај. „Во историски контекст обичајното право претставува еден од најзначајните извори на правото, на пример на римското, старогерманското и словенско право“ (Ђорђевић, Црнобрња, 2011, 13). Денес неговото значење е прилично намалено со тенденција правото да се кодифицира, односно целосно да се преточи во пишан текст.

„Народното право по дефиниција, претставува систем од правила кои дејствуваат како самостоен извор на правото при регулирањето на односите меѓу луѓето во низа области на општествениот живот“ (Цветановска, 2012, 13). Тоа, а во негов состав и обичајното наследно право, се состои од непишани форми на правила и однесување, кои луѓето ги практикуваат во доменот на нивното живеење. Со воспоставување на државниот правен систем, законите и законското наследно право, требало да се наметнат над обичајните правни норми, но тоа бил бавен процес, кој некаде, дури ни денес, не е целосно комплетиран.

Во основа на балканското обичајно наследно право е традиционалниот, односно патријархалниот и патрилинеарниот семеен модел. Патрилинеарноста подразбира предност на машкиот наследник кој треба да ја

продолжи семејната „лоза“. Таквиот начин на живот, воспитување, општествено однесување, оставило белег и во обичајното наследно право, кое во минатото –, особено кога законите биле на иста или на слична страна со обичајното право –, тоа било повеќе изразено.

Во минатото, жените не биле вклучени во наследство се додека постоел машки потомок од втор, па и трет ред, „...што значи дека сродниците од женскиот пол не наследуваат имот се додека постои машки сродник, па и да е во најдалечно сродство со оставителот“ (Ђорђевић, Црнобрња, 2011, 70).

Исклучоци од овој „идеален ред“ на традициската култура секако имало. На пример, ќерките во идеалниот модел на традициска култура, немале право на земја при делба на имотот, туку само на мираз. Но во реалниот модел имале право на парче земја, ливада и стока, ако се постигнала согласност во семејството. Исто така имале право на т.н. „мајкин дел“ (мајчинија, башкалак) – имот што потекнува од родителите на мајката (Светиева, 2001, 34). Освен тоа што ја следи машката линија на потомци, за наследното обичајно право од големо значење биле и други фактори како неделивоста на имотот, тенденцијата тој да остане во семејството колку што е можно понерасцепкан на делови, како и семејната куќа. Било важно кој останувал во куќата, а кој ја напуштал, кој се грижел и ги дочувувал родителите, а кој не го правел тоа и кој го продолжувал презимето и семејната лоза, а кој не. Следењето на овие обичаи било заедничко за целото село, за целиот регион, а отстапки ретко се правеле, бидејќи селото како суд било немилосрдно во поглед на оној кој го прекршувал обичајното право. Селото овозможувало начин на живот кој се карактеризирал со заедништво, тоа од една страна било добро во смисла на взаемна помош и почит, но сепак подразбирало и непипшани правила кои го определувале размислувањето, движењето и живеењето на секој поединец. „Грешните отстапувања од нормите на народното право и моралниот кодекс на заедницата биле предмет на грижа на селото, кое се јавува во улога на чувар на редот и судија (Цветановска, 2010, 166)“. Па така, секој оној кој ќе отстапел од тие определени правила, бил казнуван според селскиот суд, следувале озборувања од околината, „покажување со прст“, негодување, а тие луѓе биле врежани во секавањето на своите соселани како луѓе кои ги прекршиле правилата. „Селаните, мажи и жени, ги озбурувале сите оние кои со своите постапки отстапувале од јавно утврдените норми за добро и корисно“ (Светиева, 2002, 272).

Освен што одредени однесувања биле забранети што резултирало со последици, луѓето самите се обидуваа воопшто да не излегуваат од рамките на непипшаните правила на однесување. Така, оние што ги прекршувале биле ретки, па поради тоа се броеле на прсти и одлично се помнеле. Иако со текот на годините и носењето на различни закони селските казни трпат промени и отстапки, озборувањето како една од мерките кои се применувала како некој вид на казна, е сè уште застапена. „Озборувањето останало можеби единствениот санкциониращки механизам во заедницата сè до денеска, кој не претрпел драстични промени“ (Ашталковска, 2009, 107). Можеби поради функционирањето на овој казнен метод и во сегашноста, на кој сè уште му се

придава значење, особено при процесот на наследување, луѓето внимаваат на отстапките што ги прават во поглед на обичајното наследно право.

Обичајното наследно право со текот на времето претрпело одредени промени, па така ќерката се сметала за можен наследник доколку оставителот немал машки потомок, без притоа да се земаат во предвид подалечните машки роднини.

Исто така во обичајното наследно право од големо значење било што е тоа што се наследувало. Повторно гледајќи според вредноста на имотот, недвижниот имот го наследувале машките потомци, а движниот имот можел да припадне, секако по договор, и на дел од женските потомци. Ова зависело од вредноста на тоа што се наследувало од движниот имот и колку имало машки потомци, со што женските потомци биле ставени на спореден план. Се внимавало сите машки потомци да наследат дел од недвижниот и движниот имот, а на оној кој останувал во заедница со родителите, со цел да се грижи за нив на старост, му припаѓал поголем дел. Во недвижен имот спаѓале: семејната куќа, друга куќа доколку постоела, земјиштето на кое се наоѓала семејната куќа заедно со атарот на дворот во кој се наоѓале: амбари, плевни, штали и сл., ниви и лозја (обработливо земјиште), празен плац (градежно земјиште), а во поново време и викенд куќи, станови и сл. Додека пак во движен имот спаѓа: стоката, покуќнината (која најчесто одела заедно со семејната куќа има и случаи каде што се дели цела или барем еден дел), трактори, коли (превозни средства) и сл.

За имотот многу се внимавало дали е оставнина од таткова или од мајчина страна. Бидејќи наследството од татковата страна се сметало за главно, наследувањето одело само по машка линија, додека пак ако имотот бил од мајчина страна, што било реткост, ја наследувале и машките и женските потомци.

За разлика од обичајното наследно право, законското наследно право е регулирано преку законските пишани регулативи кои треба да се почитуваат бидејќи во спротивно повторно постојат казни, но поинакви од казните за непочитување на обичајното право. „Законското наследување претставува распределување на оставината врз основа на законски норми со кои се определува кругот на лицата кои што се повикани за наследство, редоследот по кој наследниците доаѓаат до наследство, како и големината на наследниот дел на секој законски наследник“ (Мицковски, Ристов, 2011, 67). Наследното законско право во независна Македонија е овозможено со Законот за наследување (1996, 12).

Наследувањето е постапка според која се врши наследување на оставината на починатиот, бидејќи кај нас оставител може да биде само починато лице. „Оставител е починатиот што има имот на негово име“ (согов. Ликова Божиновска). После неговата смрт, откако ќе се прогласел за починат преку посмртница, се пристапувало кон оставинска постапка. Друг начин на наследување на имот кој исто така е опфатен со истиот Закон е тестаментално наследување, договор за доживотна издршка, договор за располагање на имот во време на живот, и подарок. „Разликата од законското наследување, тестаменталното и договорите е тоа што законското е после смртта на

оставителот, а другите се за време на живот на имателот на имот“ (согов. Ликова Божиновска).

Во Македонија не е определен периодот на оставинската постапка, кога таа може да почне и кога да заврши. Во минатото, законот за наследување кој се применувал бил различен во зависност од периодот и општествената состојба во која била земјата, односно во зависност под чија надлежност било законодавството.

Така, едни од првите закони кој го регулирал наследувањето на Балканскиот Полуостров бил Канонот на Лек Дукаѓини, според кој во осмата глава, каде што се наоѓаат законите за наследство, во член 36 (право на наследство според Канонот), стои дека: „За наследник канонот го признава синот, не и ќерката“ (Дукаѓини, 1994), и „ниту кај родителите, ниту кај мажот, жената нема право на наследство“ (Дукаѓини, 1994). Тоа е еден од првите закони кои се базираат на обичајното наследно право. Тој диригира наследување по таткова односно по машка линија. Тука можеме да ги видиме почетоците на размислувањата на луѓето во врска со наследувањето и подреденоста на жената во врска со ова прашање. Не е јасно дали луѓето водени од овој канон размислувале во таа насока, или пак обратно, Лек Дукаѓини наидувајќи на такви сфаќања меѓу луѓето, го поставил овој закон како совпаѓање со таквите размислувања и со таквиот начин на кои соодветствувале со патријархалниот.

„Во периодот на поранешна Југославија владеел Српскиот граѓански законик од 1844, (Српски граѓански законик 1844), а на просторите на Македонија се применувал до почетокот на Втората Светска војна (Граѓански законик на Р.М, 2013, 5)“. Според тој Закон, наследството му припаѓало на оној кој бил определен како наследник со договор за наследување. Машките деца на оставителот и нивните машки потомци први добивале наследство. Родителскиот имот се делел на онолку делови колку што имало машки деца во семејството. Додека пак на женските деца им припаѓало издржувањето додека живеат во родителскиот дом и пристojно мажење според постojните обичаи.

По Втората Светска војна, промените во општеството, правното и политичкото уредување на новата држава, извршило влијание и врз наследното право. Подоцна, во првиот Сојузен закон за наследување од 1955 г., се прекинал договорот за наследување (Граѓански законик на РМ, 2013, 5). Во науката, по однос на прашањето за оправданоста на договорот, се избегнуваат можните спорови за поделба на оставината по смртта на оставителот и се овозможува зачувување на целината на земјоделскиот имот“ (Граѓански законик на РМ, 2013, 6). „Со овој договор се откажуваат од наследство потомците од женски пол, со што се овозможило на машките потомци да го наследуваат земјоделскиот имот во целина, што претставува дискриминација врз основа на пол, која постоела во предвоеното право“ (Граѓански законик на РМ, 2013, 5).

Истото размислување во врска со наследувањето продолжило и понатаму сè до поништувањето на тие договори за наследување. Подоцна, од 1955 г., со постепени промени во Законот, се постигнала родова рамноправност. Па така, Законот за наследување на СФРЈ од 1965 г. кој се

применувал и во Македонија како дел од СФРЈ, постигнал родова рамноправност. „Граѓаните се под исти услови рамноправни во наследувањето. Машките и женските лица се рамноправни во наследувањето“ (Закон, 1965, 4).

На територијата на самостојна Р. Македонија, Законот за наследување е објавен во Службен весник на Р.М. бр. 47 од 12 септември 1996 г. Во него во член 3 (Рамноправност во наследувањето), е наведено дека граѓаните под исти услови се рамноправни во наследувањето. Со ова е постигната родовата рамноправност со мажот и е надмината маргинализацијата на жената како граѓанин на истата држава.

Како што кажав претходно, оставител може да биде почината личност која има имот како своја сопственост, која по сопствената смрт треба да премине во рацете на потомците. „Оставината се состои од имотните права и обврски кои ги поседувал оставителот во момент на смртта. Оставината односно наследството претставува збир од имотни права и обврски кои се изразливи и проценливи во пари“ (Мицковски, Ристов, 2011, 19). Според Законот, потомците на оставителот сочинуваат неколку наследни реда. Во нашето наследно право постојат три законски наследни редови. При тоа, сè додека има еден жив наследник од претходниот законски наследен ред, тој ги исклучува од наследство наследниците од другиот законски ред“ (Мицковски, Ристов, 2011, 68). Во првиот наследен ред припаѓаат потомците и брачниот другар на починатиот. „Оставината на умрениот ја наследуваат пред сите неговите деца и неговиот брачен другар. Тие наследуваат еднакви делови“ (Закон, 1996, 13). Со овој член од законот е овозможено жената како брачен другар или ќерката како дете на оставителот, да добие подеднаков дел од имотот (како и нејзиниот син, односно нејзиниот брат).

Со овие членови во многу наврати е подобрена состојбата на жената за разлика од претходните кога се применувале законите коишто ги споменав, а кои биле далеку подискриминирачки. Тука, исто така, се поставува прашањето што е прво што се променило, дали законот, или размислувањата и потребите на луѓето ја поттикнале таа промена, или, пак, се работи за спрега на двата елементи. Резултат на тоа е и промената во делот на наследувањето. Таа е директно или индиректно иницирана од промените на статусот на жената во поширокиот општествен контекст, повисоката стапка на образование, нејзиното вработување, миграцијата село-град, што постепено влијаело и на промената на законите за наследување. Сепак, оваа промена не е прифатлива за сите, па голем број семејства одбираат да го следат традиционалниот начин на живот, следејќи ги општествените норми и правила од минатото.

Оставинската постапка се покренува од членовите на семејството, со поднесување на барање од страна на адвокат до судот за отпочнување на постапката, која потоа продолжува кај нотар овластен за тоа, определен од судот. Во оставинската постапка задолжително учествуваат сите кои се членови на првиот наследен ред на оставителот, а доколку нема такви се преминува на вториот и третиот наследен ред.

Во првиот наследен ред спаѓаат децата на оставителот и неговиот брачен другар. Доколку некој од наследниците е починат, се приложува посмртница и тој се исклучува од наследувањето. Доколку е починат брачниот другар, тогаш целиот имот се дели на неговите потомци. Но доколку е починато некое од децата на оставителот, а има живи потомци, тогаш тие директно го наследуваат оставителот, а не нивниот починат предок. Бидејќи во Законот за наследување, во делот на наследување по пат на претставување е регулирано според следново: „Делот од оставината што би му припаднал на порано умреното дете да го надживеало оставителот го наследуваат неговите деца, внуците на оставителот, на еднакви делови, а ако некој од внуците умрел пред оставителот, тогаш делот што би му припаднал да бил жив во моментот на смртта на оставителот го наследуваат неговите деца, правнуците на оставителот на еднакви делови и така редум се додека има потомци на оставителот“ (Закон, 1996, 14). „Наследничка трансмисија се врши и ако наследникот умрел пред да се заврши расправата на оставината, а не се откажал од наследството; тогаш правото на откажување преминува врз неговите наследници“ (Закон, 1996, 129). Во целата процедура на оставинската постапка сите потомци од прв ред на оставителот се наследници, но според Законот, сите тие доброволно без присила треба да се изјаснат дали се откажуваат од својот дел или го прифаќаат во наследство. Тука законот јасно дава можност на секој кој е наследник, сам да одлучува за своето наследно право.

Иако вака можеби е идеално кажано, во практика ова не е така. Чести се случаите, особено во минатото, каде што жените под влијание на непосредната околина и семејството, и во согласност со обичаите и вредностите кои биле значајни за тогашното општество, се откажуваат од имотот. Најчесто тоа го прават во корист на братот или синот. Тука правото на сопствен избор во многу случаи е нарушено. Па така често, наместо да се практикува законот и да се спроведува како таков, едноставно само се внимава да биде зачувана целата таа законска процедура која е поврзана со оставинската постапка за притоа да не се одговара кривично, но се постапува онака како што налага обичајното право на наследување. Поради тоа, од жените се очекува задолжително присуство кај нотарот како ќерка или сопруга на оставителот, но притоа таа треба да се откаже од својот дел и да потпише изјава кај нотарот за истото. Со тоа законот е испочитуван, а делот од имотот преминува кај другите наследници и постапката продолжува понатаму, додека за жената обврската е завршена. Поради тоа, колку и да е законот прифатлив и еднаков за сите, тоа е недоволно за да се намали подреденоста на улогата на жената во овој процес. Можноста на жената вистински и самостојно да одлучува е она што го прави законот целосно исполнет.

Според важечките закони, „наследникот кој се откажал сам во свое име се смета како да не бил никогаш наследник“ (Закон, 1996, 128).

До 70-те г. на 20 век, жените, особено од руралните средини, не биле повикувани од судовите за да се изјаснат за својот дел од наследството. Тоа бил периодот кога и според законот се правеле обиди да се воспостави

рамноправност, па според тоа, очигледно имало и многу пропусти во спроведување на истите. Во тие случаи се доаѓало до различни стратегии како жената да се исклучи од наследството од страна на семејството. На пример: доколку оставителот е сопругот-таткото, има примери каде што децата се откажуваат од имотот во име на мајката, но само привремено, за подоцна, пред да почине мајката, да одат на суд и под влијание на синовите таа да им го препише ним целиот имот, изоставувајќи ги ќерките. Во ваквиот случај, ќерките воопшто не се повикуваат за оставинската постапка, ниту пак се известени од нивните браќа за намерата.

Покренатата оставинска постапка не значи и целосна сопственост на имотот доколку постојат двајца или повеќе наследници. За еден наследник да добие сопственост на имот, треба да се пристапи и со физичка делба на имотот, и тоа откако ќе се изготви наследно решение за оставинската постапка и ќе се утврди кој од наследниците прифатил, а кој се откажал од имотот. Тие што прифатиле да бидат наследници продолжуваат со физичката делба. Со физичката делба се констатира кој колку имот наследува и кому што му припаѓа. Откако сè ќе биде завршено, со елаборатот со кој се потврдува површината на имотот кој треба да се наследи, се завршува физичката делба. А со евидентирање во катастар се издава имотен лист посебен за наследниците со нивното име и она што на нив им припаднало при делбата.

Преку оставинската постапка најчесто се наследува: куќа со дворна површина, празен плац односно градежно земјиште, стан, нива, односно обработливо земјиште. Додека пак: стоката, покуќнината, коли, трактори, финансиските средства и др., преку нотарски договор или пак со претходен устен договор, се распределуваат меѓу наследниците. Како што е предвидено со Законот за сопственост и други стварни права, се наследуваат подвижни и неподвижни ствари:

Подвижни ствари се оние кои во целост можат да се движат или поместуваат од едно место на друго, а при тоа да не се оштети нивната суштина. Недвижни ствари се оние ствари кои не можат од едно место на друго да се движат и поместуваат, без притоа да се оштети нивната суштина (Закон, 2001, 13).

И денес, кога постојат законски одредби за наследувањето и кога можеби живееме во век во кој законите се поригорозни, голем број на жени се откажуваат од својот дел под влијание на другите. Секако, никоја од нив при оваа постапка не ги прекршува законските норми. Сепак, во 21 век, со оглед на тоа што се настанати големи промени во општеството во поглед на модернизацијата и големи чекори напред во поглед на човековите права, се очекува и ова да се промени, и процентот на жени кои се откажуваат на овој начин под влијание на другите или во име на традицијата да се промени. Но, најверојатно за да се постигне вистинската родова еднаквост на ова поле, во практична смисла, ќе треба да помине уште време.

Пример: Наследно решение од 2011 г.

Оставителот е сопругот, татко на 8 деца, (2 машки, 6 женски). По неговата смрт се покренува оставинска постапка на недвижен имот, кука и градежно земјиште.

Неговата сопруга е исто така почината.

Наследници се неговите деца.

Според законот сите присуствуваат кај нотарот.

Уредно се повикани.

Сите женски деца се откажуваат.

Сите уредно потпишуваат изјава во која се откажуваат од правото да бидат наследници.

Машките прифаќаат. Имотот се дели на две еднакви половини помеѓу браќата.

Се изготвува решение на кое е наведено кои се наследниците.

Понатаму процедурата продолжува помеѓу нив двајцата.

Сестрите завршиле со тој дел.

Во примеров се гледа дека сестрите под нечие влијание или претходен устен договор, се одлучуваат на ваквата постапка, да се откажат во корист на браќата. Причина за нивното откажување е желбата на нивниот покоен татко, имотот да остане на двајцата синови, а тие ја почитуваат, бидејќи ретко кога во минатото желбата и зборот на таткото не се почитувале. Според ова, покрај законските одредби, сè уште се почитува традицијата, барем кај постарите генерации родени околу 1950-та. г. На прашањето зошто таткото имал таква желба, дознав дека татко им сметал дека така е најправедно, дека имотот треба да остане кај синовите бидејќи ќерките биле добро омажени, добро ситуирани и тој им дал сè што според обичајното право им следуvalo. Поради тоа, тој сакал имотот да им припадне само на синовите. Тоа покажува дека сепак и покрај законското наследно право, сè уште се практикува обичајното наследно право.

Има случаи кога брачниот другар го губи правото на наследство. „Правото на наследување меѓу брачните другари престанува со развод на бракот и поништување на бракот“ (Закон, 1996, 26). Ова значи дека по разводот, брачниот другар го губи правото да биде наследник, но децата и по разводот остануваат наследници од прв ред како родово еднакви.

Но, во Закон за наследување на РМ од 1996, според член 27, на брачниот другар може да му се зголеми наследниот дел доколку биде повикан со наследниците од втор ред. Ако притоа нема нужни средства за живеење, а делот што треба да се наследи е мал, тогаш брачниот другар може да го добие и целиот дел. Делот во кој брачниот другар не наследува, односно законски не е опфатен, е доколку сопругот, (бидејќи тој најчесто се јавува како имател на имот за разлика од сопругата), е ако сопругот воопшто не се јавува како оставител, односно почине пред неговиот татко кој се јавува како оставител, односно неговиот татко го надживее.

Пример: Наследно решение од 2015 г.

Оставител е сопругот, таткото. Оставинската постапка започнува по неговата смрт.

Потомци од прв ред на оставителот се сопругата и петте деца (две ќерки и еден син, возрасни, живи и еден син и една ќерка, возрасни, починати).

Починатите син и ќерка имаат потомци, по две деца (син и ќерка) и брачен другар.

Потомството на починатиот син живее во заедница во куќата на оставителот.

Синот на починатиот син има свое семејство, сопруга, и две малолетни деца.

Живее со својата мајка (сопругата на починатиот син на оставителот) и баба (сопругата на оставителот).

Ќерката на починатиот син е омажена и ја напуштила куќата.

Во текот на процедурата сите уредно се поканети освен брачните другари на починатите наследници. Сите присуствуваат кај нотарот за да се изјаснат дали прифаќаат или не да бидат наследници.

Брачните другари на починатите наследници во случајов се изоставени.

Причината е што не се крвно поврзани со оставителот, туку се снаа и зет.

Сопругата на оставителот се откажува од својот дел.

Живите ќерки се откажуваат од имотот.

Живиот син го прифаќа наследството.

Децата (син и ќерка), на починатата ќерка се откажуваат од нивното право на наследство.

Ќерката на починатиот син се откажува од наследството.

Синот на починатиот син го прифаќа наследството.

Од примеров можеме да забележиме дека наследството, повторно, се одвива патрилинеарно, односно од татко на син, од дедо на внук, без разлика на законот. Иако процедуралноста е застапена и законот е испочитуван, тука сепак се работи за обичајно право на наследување во рамките на законското право на наследување.

Бабата се откажува во име на живиот син и внукот од починатиот син. Живите сестри се откажуваат во име на живиот брат и внукот од починатиот брат. Децата на починатата сестра се откажуваат затоа што знаат дека и нивната мајка би се откажала. И според традицијата знаат дека на нив, особено на синот, му следува дел од наследството од татковата страна, а не од мајчината, а на ќерката од ниту една. Тука повторно не е вклучена желбата на потомците туку она што се смета дека е праведно според традицијата. Ќерката на починатиот син се откажува во име на својот брат.

Ова е класичен пример за поголем број на наследувања кај нас, сè уште водени според обичајното право на наследување. Оттаму, барем од аспект на неутрален набљудувач, се крши правото на сопствените волја, желба и потреба од имот, односно тие, кај наведените жени, се потиснати во име на поголемото добро – мир и почит во семејството, и нестигматизирање од страна на околината.

Во примерот можеме да го видиме токму оној момент од животот на жената кој не е опфатен ниту со законските одредби, ниту со обичајното право на наследување.

Сопругата на починатиот син, кој починал пред да почне оставинската постапка, не се вбројува во наследници. Ниту пак зетот на оставителот. Тој има имот наследен од неговиот татко, значи неговото понатамошно живеење не е загрозено, а и не придонесувал во имотот, бидејќи никогаш не живеел

таму, за разлика од снаата. Таа поголемиот дел од својот живот вложувала во куќата, во заедницата, придонесувала за нејзиното опстојување на различни начини. Па сепак, таа е исклучена од целата процедура за наследување. А според начинот на кој се наследува според обичајното право кое преовладува, нема ни дел од имот наследен од нејзините родители. Таа е оставена на милоста на нејзиниот син за нејзиното понатамошно живеење. Бабата која исто така се откажала од имотот, исто како и нејзината снаа, е оставена на милоста на нејзиниот внук. Но со една мала предност, таа имала дел од имотот од кој се откажала за поголем дел да му припадне на внукот. Оттаму останува внукот да го почитува и вреднува тоа што неговата баба го направила и да ја догледа во староста. А мајка му да ја почитува и догледа затоа што му е мајка.

Во вакви случаи и снаата, иако не е крвно сродство со оставителот, треба да биде вклучена во наследството како сопруга на оставителот која живее долго време во истата заедница. Или пак да има некаква издршка до крајот на животот поткрепена со законска одредба и на тој начин ќе биде независна од синот. Во овој случај е малку веројатно синот да ја избрка мајка си од куќата во која живеат, но сепак, случаите се различни и не можеме да го тврдиме истото и за секој нареден случај.

Ова законски е регулирано со правото на претставување; „делот од оставината што би му припаднал на порано умреното дете, да го надживеало оставителот, го наследуваат неговите деца, внуците на оставителот, на еднакви делови, а ако некој од внуците умрел пред оставителот, тогаш делот што би му припаднал да бил жив во моментот на смртта на оставителот го наследуваат неговите деца, правнуците на оставителот на еднакви делови и така редум сè додека има потомци на оставителот (Закон, 1996, 14)”. Според ова, сопругата наследува доколку синот почине после таткото кој е оставител, а оставината не е водена на време. Во спротивно, како што е случајов каде што синот на оставителот починува пред оставителот, сопругата на починатиот син нема право на наследство.

За разлика од постарите генерации и оние коишто живеат или барем живееле во руралните средини и биле воспитувани во патријархален дух, во градските средини кај помладите генерации на жени (родени 70-те, 80-те години на 20 век), се бележи тенденција на зголемена свест. Сè поприсутна е потребата од почитување на своето јас и својата волја, желба и потреба од наследство. Па поради тоа, бројот на жени кои не се откажуваат од својот дел од наследството е во благ пораст.

За оваа моја констатација до која стигнав при вршење на теренските истражувања, морав да побарам и мислење од стручно лице кое се занимава со оваа проблематика. Мојата соговорничка, адвокатка, според нејзиното искуство ми го потврди истото. „Сега е веќе друга свеста, порано повеќе се откажувале во корист на братот или не се прифаќале за наследници. Меѓутоа сега сè повеќе и повеќе дури и поведуваат судски постапки во кои жените едноставно си го бараат својот дел, никој не сака да се остави без наследство, со оглед на тоа дека утре ќе има деца и на нив нешто да им остави“ (согов. Ликова Божиновска).

При поделбата на имот кај народот, често за изоставувањето на женските потомци, како причина се посочува неделивоста на имотот. Тој се состои од една кука и таа не може да се дели, или е со мала квадратура, а во неа не може да живеат две семејства, особено во денешно време каде што младите брачни парови сакаат свој дом и независност.

Поради тоа често, особено во денешно време, сè поголем е бројот на родители кои сакаат и ќерката да добие наследство, но поради вакви причини, тие обично настојуваат таа да добие дел од имот кој е подалеку од семејната кука, стан или место на живеење. Затоа, најчесто на ќерките им даваат нива, плац, викендичка, или сл. Но и тврдат дека е подобро да добие имот кој е подалеку од семејната кука, која останува на синот. Сето ова е проследено со претходен устен договор, за подоцна законски да се запази. Иако со законот е дозволена и овозможена деливост на имотот, „при физичка делба на станови и на станбени згради кои претставуваат физичка целина, судот може да одлучи, во согласност со градежните прописи, да се извршат внатрешни или надворешни преправки со цел секој сопственик да добие соодветен посебен дел (Закон, 2001, 13).

Денеска сè поголем број на млади брачни парови се одлучуваат на самостоен дом, без да живеат во заедница и да го чекаат наследството. Многу од младите брачни парови купуваат станови или куќи или пак се одлучуваат за доградба на веќе постојните. Со тоа што доградуваат со сопствени средства, тој дел го сметаат за нивни иако законски тоа можеби сè уште не е утврдено. И во случајот на доградба на веќе постојна семејна кука на родителите на сопругот, тој се смета за сопственик на тој дел, а сето тоа законски ќе се постигне кога ќе го добие во наследство од таткото. Во некои вакви случаи, има примери кога доградениот дел кој синот со сопствени средства го градел, во наследство му припаѓа само нему, а другиот дел од куќата го делат на сите, вклучувајќи го и него. Доколку има брат, тогаш со договор помеѓу нив може веќе постојниот дел да му припадне само на едниот, а доградениот дел на другиот, но во тој случај најчесто при изградбата финансиски учествуваат и родителите. Доколку доградбата се врши на семејната кука од страна на родителите на сопругата, тогаш доградениот дел со наследство ќе и припадне на неа. Но, сопругот тој дел ќе го чувствува како лично свој бидејќи го градел со сопствени средства, доколку тоа е така. Најчесто на ваков чекор на доградба на дом за живеење на веќе постојна семејна кука од родителите на сопругата се одлучуваат машките брачни другари кои потекнуваат од друг предел на земјава, но имаат поголема желба да живеат во главниот град – Скопје, отколку во родното место со сопругата според традицијата. Ова е взаемно, бидејќи и на овие женски брачни другари повеќе им оди во прилог да живеат во Скопје отколку на друго место, особено ако тоа е некој рурален дел, особено затоа што тенденцијата и желбата да се живее во Скопје, отколку во другите градови, е сè поголема.

Работно ситуираните брачни парови често се одлучуваат и на подигнување на станбен кредит од банките со или без учество во истиот за да купат стан. Во прилог на ова беше популарен проектот „Купи кука, купи стан“, кој беше промовиран и имплементиран од Владата на чело со ВМРО-

ДПМНЕ во 2011 г. Проектот се одвиваше преку два модели на субвенции односно Моделот Субвенции на учество и Субвенции на рати. Подоцна беше промовиран и проектот „Купи кука за млади“.

Од 2011 г., кога почна проектот, одобрени се 795 барања, за „моделот субвенција на рати“, и 310 за „субвенции на учество“ од кои според намената, 919 од тие барања биле за купување нов стан, а 187 за изградба или доградба на кука (*Дневен печат*, 2017).

Младите брачни парови се одлучуваат и на заедничка сопственост на заеднокупениот стан или заеднокупената кука. „Правото на сопственост на брачните другари врз недвижностите кои се нивен заеднички имот во смисла на член 67 од овој закон се запишува во јавните книги на името на двајцата брачни другари како нивен заеднички имот“ (Закон, 2001, 52). Со имотот стекнат на овој начин, тие можат да управуваат заеднички. Доколку дојде до развод, тие спогодбено треба да го поделат имотот, со што жената задолжително добива дел. Иако во праксата ваквите случаи се поретки и почесто без разлика дали се работи за заеднички купен (стекнат) имот, најчесто тој е во сопственост само на сопругот.

Според елаборираното во текстот, се забележува дека законите кои важат за оваа проблематика, постепено се менуваат. Настанати се големи промени во поглед на правото на наследување на жената во сите категории на нејзиниот семеен статус. Па така, таа од обесправена на ова поле, стигнува до рамноправен наследник од прв наследен ред. Но сепак, доколку се следи праксата, сè уште е присутно големо влијание на обичајното наследно право. Иако самосвеста на жената е на повисоко ниво по ова прашање за разлика од минатото, сепак сè уште е рано да се забележи дека во праксата задолжително се практикуваат законските одредби за правото на наследување.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

АШТАЛКОВСКА, А. (2009). *Озборувањето како механизам за социјална контрола во народната култура на Струшки Дримкол*. Скопје.

Канонот на Лек Дукагини. (1994). Скопје.

МИЦКОВСКИ, Д., А. РИСТОВ. (2011). *Граѓанско применето право (наследно право)*, Скопје.

СВЕТИЕВА, А. (2001). „Статусот на жената во традициската селска заедница и семејството“. *ЕтноАнтропозум*, бр. 1, 26–39.

СВЕТИЕВА, А. (2002). „Институцијата село како суд во традиционалната култура на Порече“. *70 години од истражувањата на Јозеф Обремски во Порече*, Прилеп, 269–282.

ЦВЕТАНОВСКА, Ј. (2010). „Институцијата село како суд во традициското народно право на Македонците“. *ЕтноАнтропозум*, бр. 8, 160–178.

ЦВЕТАНОВСКА, Ј. (2012). *Гревот и казната*. Скопје.

ЦРНОБРЊА, Ђ. Ј. (2011). *Наслеђивање између обичаја и закона – са посебним освртом на област Врања*. Београд.

Закони

Дневен печат *Вечер* од 13 август 2017.

„Закон за наследување на СФРЈ“. *Службен весник*, среда, 15 септември 1965, Белград, бр. 4.

„Закон за наследувањето (пречистен текст)“. *Службен весник на РМ* бр. 47 од 12 септември 1996.

„Закон за нотаријат“. *Службен весник на РМ*, бр. 72/16.

„Закон за облигационите односи“. *Службен весник на РМ*, бр. 18/2001.

„Закон за сопственост и други стварни права (пречистен текст)“. *Службен весник на РМ*, бр. 18/2001.

„Комисија за изготвување на граѓански законик на РМ“. 2013. *Граѓански законик на РМ*, книга четврта, Наследно правни односи. Скопје.

„Српски граѓански законик“. *Граѓански законик за краљевину Србију*. Текст закона од 11 март 1844 са изменама и допунама.

Сајтографија

САМАРЦИЈЕВ, А. 2016. „По разводот, борба за егзистенција на жртвите на семејно насилство“. Радио Слободна Европа. <https://www.slobodnaevropa.mk/a/27752486.html> [Пристапено на 26.04.2021 г.].

Сопствени извори

Соговорник, ЛИКОВА-БОЖИНОВСКА С., адвокат. Скопје, сопствени теренски истражувања.

Nade Kostadinovska-Spasenovska

THE INHERITANCE ANALYZED IN THE FRAME OF THE COMMON HEREDITARY LAW AND THE CIVIL INHERITANCE LAW

Summary

In the text I am analyzing the common hereditary law and the civil hereditary law. The common hereditary law recognized only the male descendant as an inheritor and that was strictly obeyed. The cases where the female inheritor might have been a successor were rare. The traditional values imposed by society were strictly obeyed.

According to the civil hereditary law, men and women had equal rights for inheritance, but it was not always like that. According to the law regulations that were practiced in the countries from the Balkan Peninsula, starting with the Cannon of Lek Dukagjini, through the Serbian Civil Statute Book (1844), The Inheritance Law of SFRY (1965), The Inheritance Law of the Republic of Macedonia (1966), women gradually acquired the right for equal inheritance as men. Still, the experience has shown that these